Stefan Gełdon

Lalki Różnorodne

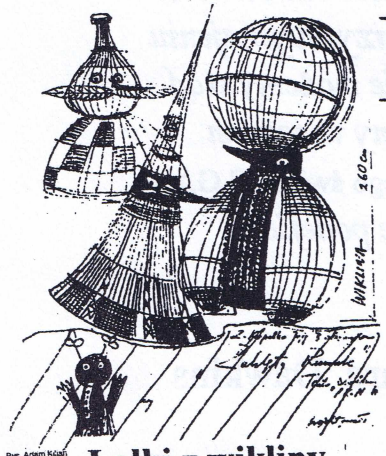

Lalki z wikliny

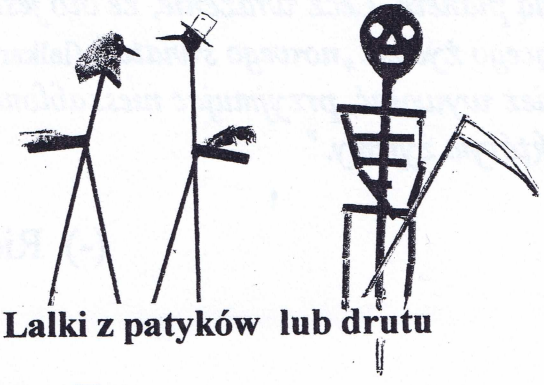

Lalki z patyków lub drutu

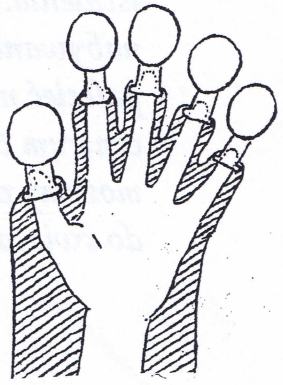

Lalki na palcach

Lalki zespolone z animatorem

Sztuczny karzeł

Kaduceusz

„Powszechność ma działanie znieczulające; zwyczajność usypia, a wtedy nasze przytępione zmysły nie są zdolne dostrzec cudowności istnienia. (...) Jak zatem przeciwstawić się owemu przyzwyczajeniu nabywanemu w drodze stopniowego dojrzewania? Nie możemy stąd polecieć na inną planetę. Lecz wrażenie, że oto jesteśmy w samym centrum tętniącego życiem „nowego świata", (lalkarskiego świata S.G.) *możemy przecież wywołać, przyjmując nieszablonowe podejście do świata, w którym żyjemy."*

(-) Richard Dawkins

Stefan Gełdon

Lalki różnorodne

Teatr lalek dzięki swojej specyfice może pokazywać takie postacie sceniczne (lalki) i takie wydarzenia teatralne, które w innych rodzajach teatru są nieosiągalne.

Lalka jest znakiem teatralnym. Lalkę teatralną można wykonać z dowolnego materiału, nawet z masła (patrz opis "lalka z masła"). Wiele omawianych tu lalek jest w amatorskim ruchu teatralnym prawie nieznana. Wiele niżej pokazanych lalek różni się od lalek klasycznych nie tylko kształtem i budową ale też sposobem animacji.

Lalki klasyczne (kukiełki, pacynki,marionetki itd.) są animowane rękami aktora, który w każdej chwili może daną lalkę odłożyć i zagrać inną. W wielości lalek scenicznych są też odmiany lalek ściśle zespolonych z animatorem. Jednym z przykładów niech będzie lalka poruszana równocześnie rękoma i nogami grającego (patrz "lalki zespolone z animatorem).Takiej lalki nie można szybko i precyzyjnie wymienić na inną. Tu aktor-animator zespolił się z lalką i stworzył układ zależności: aktora-postaci scenicznej i animatora lalki. Opisując różnorodne lalki teatralne zwrócę też uwagę na mniej znane lalki klasyczne, których przykładem może być niżej opisywany kaduceusz.

Z uwagi na wielość i różnorodność opisywanych lalek będą to omówienia krótkie, często sygnalizujące tylko istnienie takiej lalki. Z zasady do opisywanej lalki załączam rysunki lub zdjęcia. Jednak ze wzgl. technicznych niektóre lalki pozostaną bez ilustracji.

Na kolejnych stronach tego zeszytu przedstawię dwadzieścia pięć rzadziej spotykanych rodzajów lalek lub ich odmian w niżej podanej kolejności: 1) lalki z wikliny, 2)lalki z patyków lub drutu, 3)lalki z poduszek, 4)lalki ażurowe i ażurowo-planszowe, 5)lalki na drążku, 6)kaduceusz, 7)lalki typu bommalatam, 8)lalki na kołach (wózkach), 9)lalki gombe-atte, 10)lalki na drucie,11)lalki z masła, 12)lalki z nóg animatora, 13)lalki na stelażu, 14)chochoły, 15)lalki zespolone z animatorem, 16)żywi aktorzy na prętach, 17)sztuczny karzeł, 18)lajkonik, 19)lalki na palcach, 20)lalki toczone, 21)rzeźba animowana, 22)lalki z plastykowych butelek, 23)lalki-lampiony, 24)workowce i kanciastoporty, 25)paskudy.

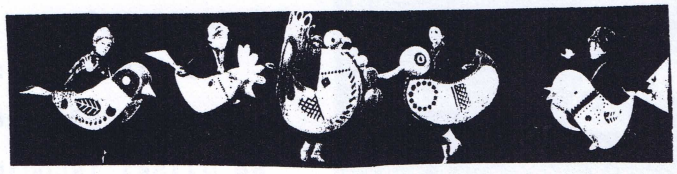

Lalki z wikliny

Na przełomie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku Adam Kilian stworzył dla przedstawienia "Zaklęty rumak" Bolesława Leśmiana wiklinową scenografię (Rys.1). Lalki, maski i kostiumy wyplecione z wikliny są w swej fakturze bardzo interesujące - patrz fot.2.

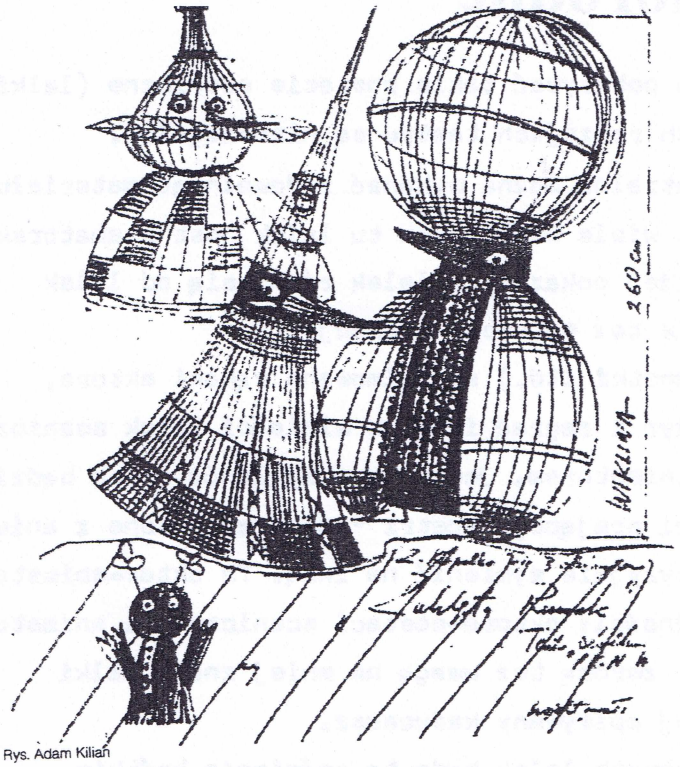

Rys. Adam Kilian

Rys.1.

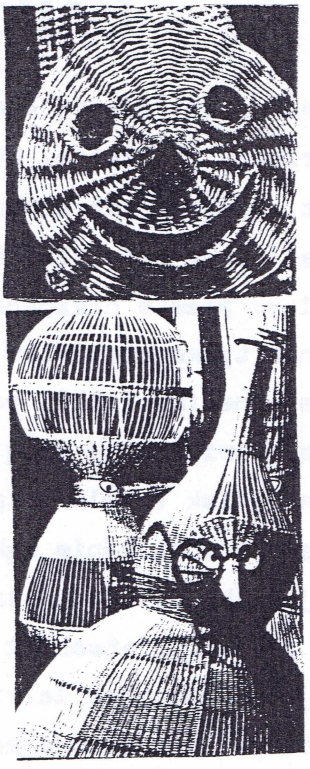

Fot.2.

Krystyna Mazur w Kwartalniku "Teatr Lalek" Nr 15-16/1961 pisze, że "...w Zaklętym Rumaku lalki i kostiumy (fot.3) komponowane w wiklinie, ażurowe, bogate w desenie splotów. Te wiklinowe kostiumy są dwojakiego rodzaju: jedne pozostają w jakimś stosunku do proporcji ciała ludzkiego, inne są wyraźnie kukłami, chochołami, stworami dziwacznymi bez głowy, rąk, tułowia, nóg - coś między śmiesznym ptakiem, człowiekiem... I te są właśnie najbardziej sugestywne, wręcz nowatorskie. Nie bardzo przecież ma sens powtarzanie w lalce proporcji ludzkiego ciała. Tym przecież lalka jest bogatsza od żywego aktora, którego możliwości przeistaczania się są o wiele uboższe i dotyczą innego wymiaru.

Fot.3.

Wiklinowe kosze,w których zamknięto aktorów - służące niemal za parawan - są bliski istocie teatru lalek i jak najbliższe antynaturalistycznym tendencjom teatru współczesnego."

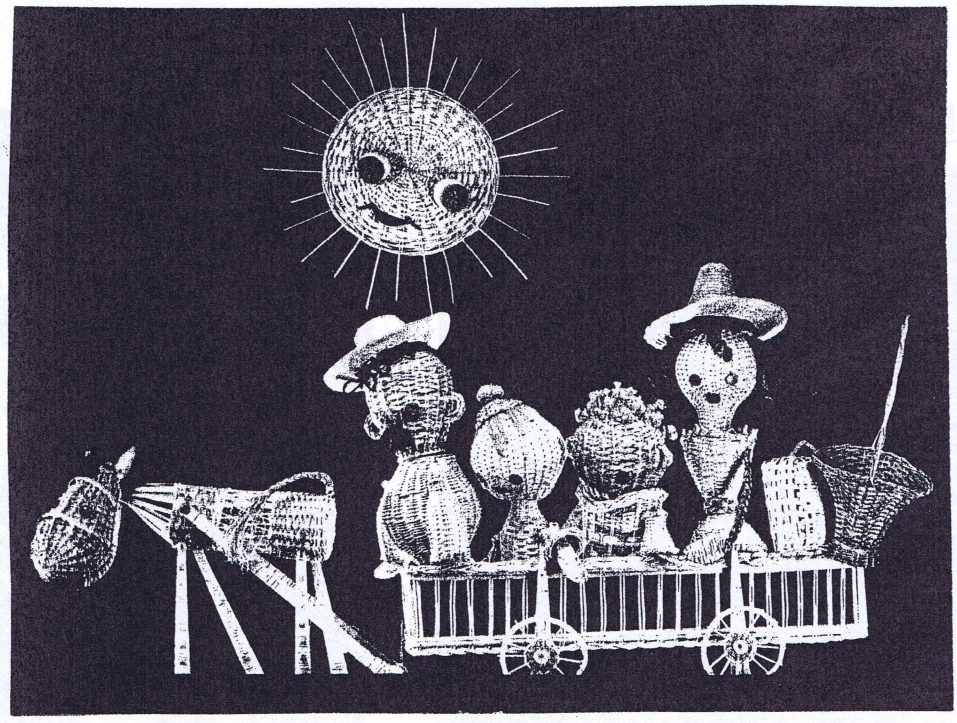

Fot.4.

Bułgarski Teatr Lalek z Plowdiw również sięgnął po wiklinę i wiklinowymi lalkami przedstawił "WAKACJE" Borysa Achczijskiego, patrz fot.4.

Lalki z patyków lub drutu

Bardzo proste i czytelne lalki można wykonać z patyków lub listewek. Załączone niżej zdjęcia prezentują lalki z listewek. Kukiełki te zostały wykonane w dziecięcym Teatrze Lalek "Baśniowy Świat" w Nowem i wystąpiły w przedstawieniach: Jana Brzechwy "Żuraw i czapla" (fot.5) i J.Kraszewskiego "Dziad i baba" (fot.6 śmierć).

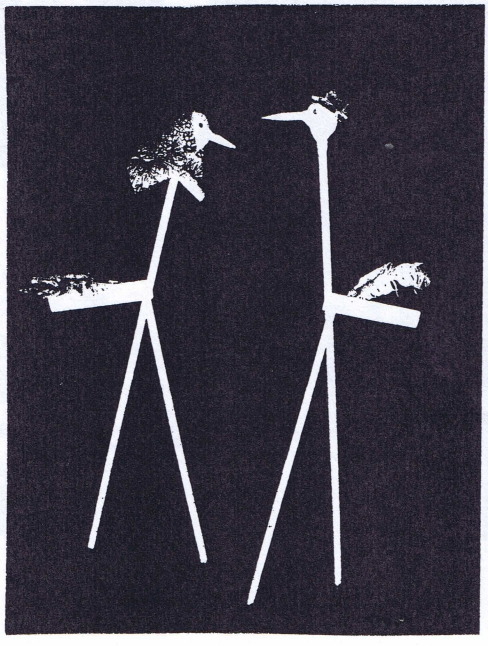

Fot.5.

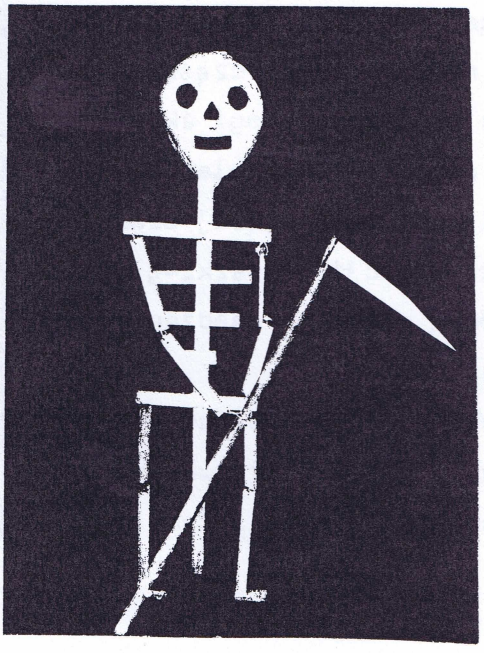

Fot.6.

Lalki z drutu

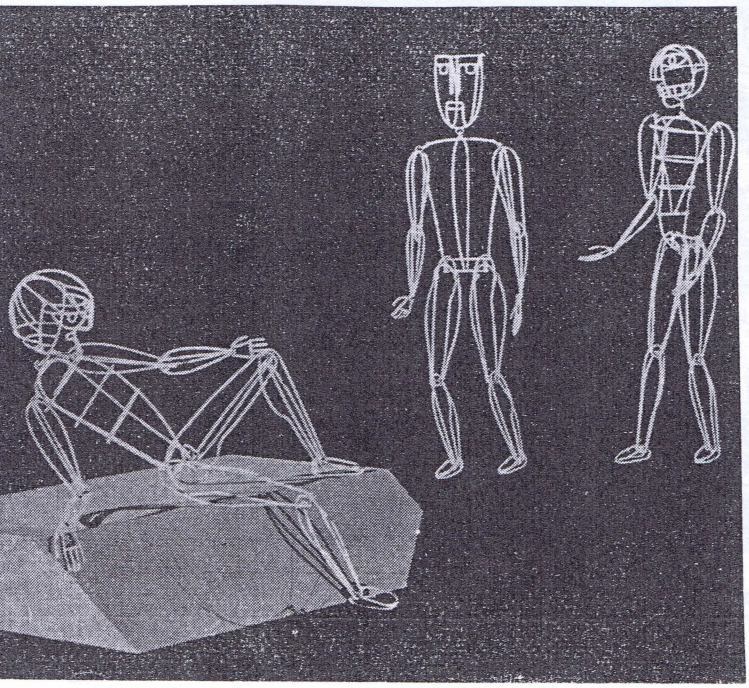

Fot.7a.

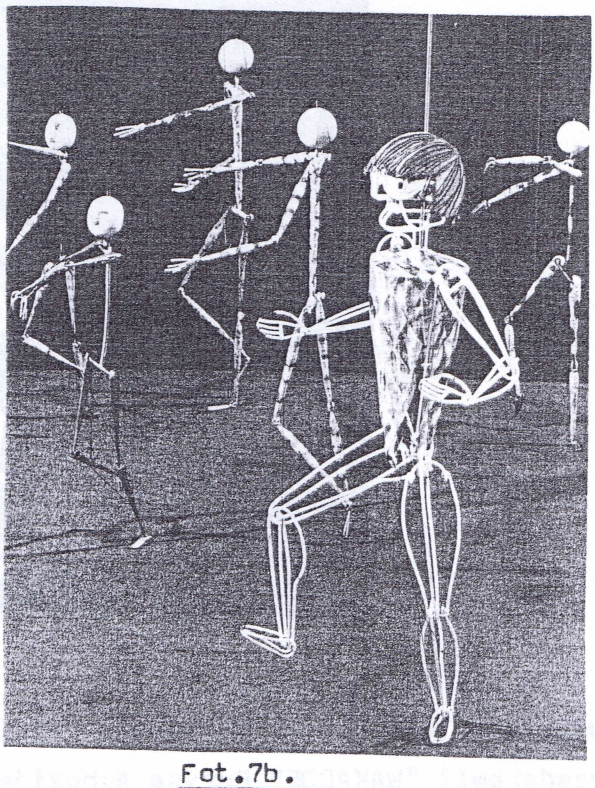

Fot.7b.

Swego czasu Teatr Marionetek "DIE KLAPPE" w Göttingen (Niemcy) spektakl "Taniec śmierci" zagrał marionetkami zrobionymi z drutu - patrz rys.7a i rys.7b.

Lalki z poduszek

Dziecięce zespoły lalkowe improwizując zdarzenie sceniczne czasem sięgają po lalki zrobione z poduszek patrz Fot.8. gdzie owa poduszka jest głową lalki.

Dziecięca intuicja podpowiada, że głowa jest najważniejszą częścią lalki. Widz najwięcej uwagi skupia właśnie na głowie lalki. Dlatego warto poświęcić nieco więcej czasu przy charakteryzacji poduszki-głowy, należy zwrócić uwagę na osadzenie oczu, nosa i ust.

Więcej szczegółów poświęconych główce lalki podałem w pierwszym zeszycie Techniki teatru lalek.

Fot.8.

Lalki wytoczone z drewna

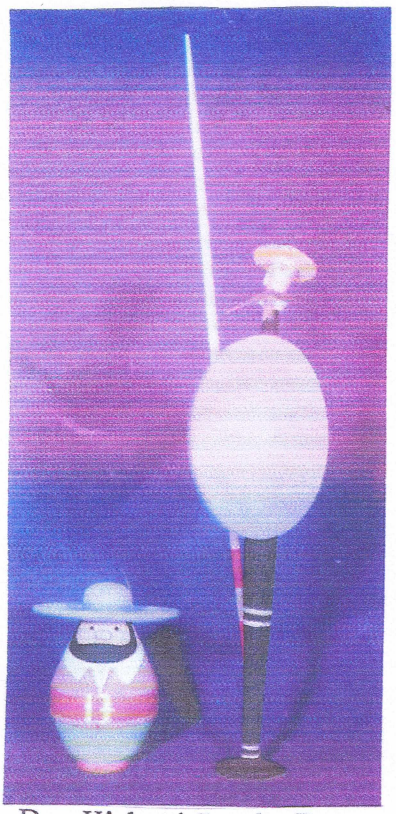

Don Kichot i Sancho Pansa

Lalki do bajki „O złotym koguciku" – A.Puszkin

D'Artagnan i trzej muszkieterowie

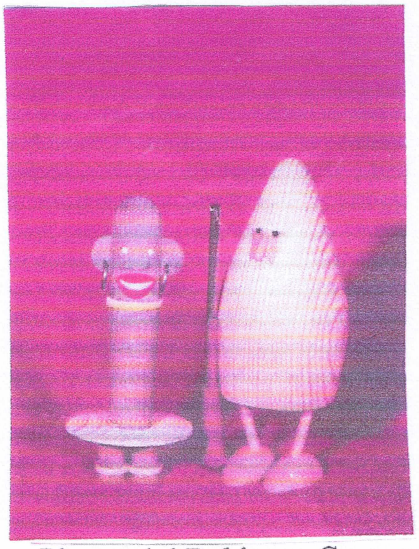

Piętaszek i Robinson Cruzoe

Meksykanin

Don Carlos

Lalki ażurowe i ażurowo – planszowe

Ażur (fr.) - prześwit, otworki w materiale. Ażurowy - przeświecający.

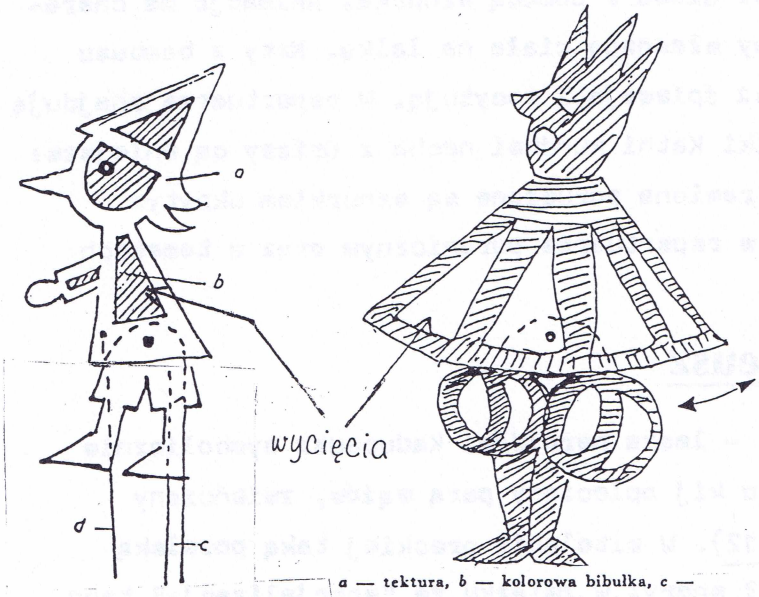

a — tektura, *b* — kolorowa bibułka, *c* — patyk do trzymania, *d*— drut

Rys.9.

Lalki ażurowe najczęściej stosowane w teatrach cieni, patrz rysunek 9, są to płaskie lalki wykonane z tektury, sklejki, preszpanu itp. Lalki te mają odpowiednie prześwity. Tego typu lalki opisałem w zeszycie 6 Teatr cieni.

Lalki ażurowo - planszowe (rys.10 i 11 mają możliwości animacyjne zbliżone do kukiełki, z tym ograniczeniem, że lalka ta gra jednostronnie. W konstrukcji główka lalki ażurowo - planszowej najczęściej jest prześwitująca, a jej tułów jednolity. Cała lalka umocowana jest na patyku animacyjnym. Niewątpliwe zalety tej lalki, to jej prostota i lekkość. Lalka ażurowo - planszowa doskonale sprawdza się przy inscenizowaniu wierszy, małych scenek i epizodów scenicznych.

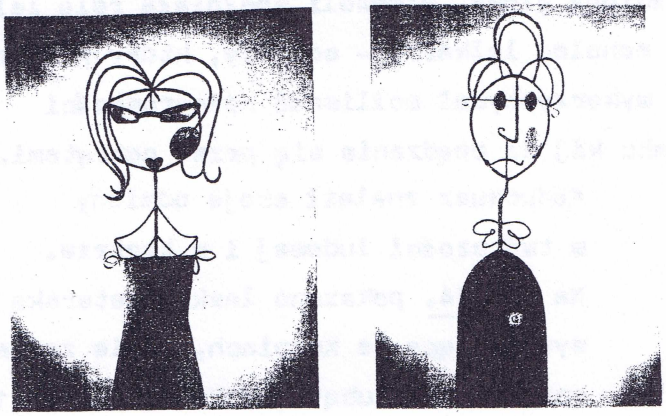

Rys.10.

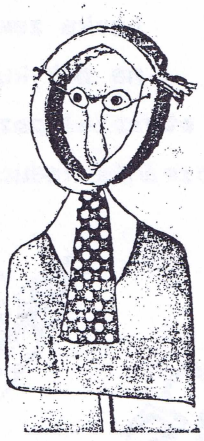

Rys.11.

Opisując różnorodne lalki teatralne, a niektóre z nich w formie bardzo uproszczonej przytoczę artykuł z kwartalnika "Teatr Lalek" (nr 2/1990) O azjatyckim teatrze lalek. W artykule tym Henryk Jurkowski bardzo plastycznie omawia między innymi: indyjskie lalki na drążkach, lalki typu bommalatam, lalki gombe-atte i inne.

Lalki na drążku

"Występują w Bengalu Zachodnim i Orissie. Potul nach z Bengalu Zachodniego mają od 30 do 120 cm. wysokości, umieszczone są na długim bambusowym kiju, który animator zatyka w tuleję w pasie. Każda z lalek jest konstrukcją bambusową, oklejoną sianem i plewą ryżową, zmieszaną z gliną odpowiednio uformowaną i pokrytą bananowymi liśćmi.

Makijaż twarzy i kostium są jaskrawe zgodnie z tradycją ludowego teatru - jatra. Ramiona lalek poruszane z pomocą drążków. Głowa z pomocą sznurka. Animacja ma charakter spontaniczny. Lalkarz przenosi ruchy własnego ciała na lalkę. Maty z bambusu lub trawy ukrywają animatorów, którzy też śpiewają i recytują. W repertuarze znajdują się tematy z Mahabharaty i inne. ...Lalki Kathi kundhei nacha z Orissy są mniejsze: 30 - 45 cm. Mają głowy na drążkach, ale ramiona poruszane są sznurkiem ukrytym wewnątrz lalki. Występują nad parawanem w repertuarze puranicznym oraz w tematach z Mahabharaty i Ramayany."

Kaduceusz

Nazwa pochodzi z łacińskiego caduceus - laska heroldów. Kaduceusz symbolicznie był przedstawiany jako kij opleciony parą węży, zwieńczony parą skrzydełek (Rys.12). W mitologii greckiej taką poselską laską Hermes uśmierzał spory, W związku ze "specjalizacją" tego boga, stała się symbolem pokoju i handlu. Kaduceuszem nazwano również laskę błazna - patrz Rys.13.

kaduceusz

Rys.12.

Nowa postać kaduceusza służyła dawnym wesołkom ulicznym jako rekwizyt i był wykorzystywany jako improwizowana lalka teatralna. Laska zakończona wyrzeźbioną głową, mimowoli spełniała rolę lalki na patyku, urozmaicała monolog lalkarza - solisty, który przemawiając do lalki stwarzał pozory dialogu i wykorzystywał możliwość różnorodności sytuacji. Jednocześnie kaduceusz służył jako kij do opędzania się przed natrętami.

Rys.13.

Kaduceusz znalazł swoje odmiany w twórczości ludowej i w teatrze. Na Fot.14. pokazano laskę pasterską występującą na Kurpiach, gdzie została nazwana "kociubą". Laska ta służy (1988r) czynnościom pasterskim jak i do improwizowania króciutkich, kameralnych przedstawień na pastwisku.

Inną odmianą kaduceusza są "diabelskie skrzypce" występujące na Kaszubach i Kociewiu. Na rysunkach "diabelskie skrzypce" przedstawiłem w dwóch wersjach: na rysunku 15 w wersji dawnej - jako instrument obrzędowy. Na Rysunku 16 pokazuję wersję współczesną "diabelskich skrzypiec", będących dla kapeli ludowej instrumentem perkusyjnym. Ten kaduceuszowaty instrument muzyczny - dla grającego - bywa nieraz partnerem do tańca.

O "diabelskich skrzypcach" Paweł Szefka pisze: "Rodowód tego instrumentu sięga około 5000 lat przed naszą erą, a kolebką jego jest ziemia kaukazka. Nauka określiła

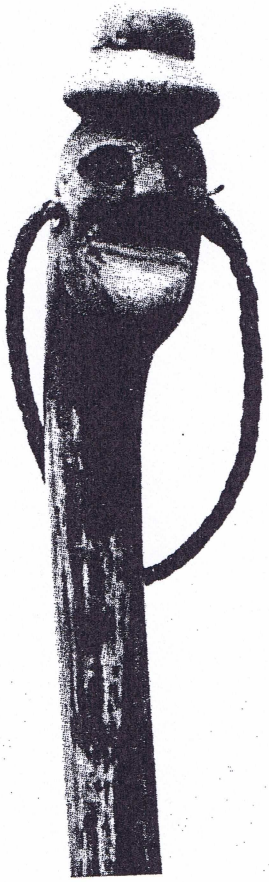

Fot.14.

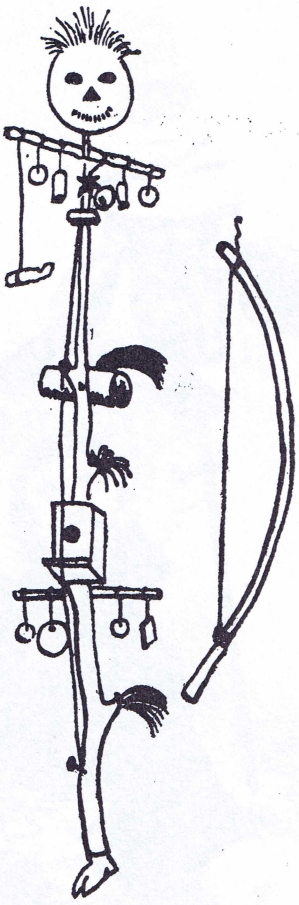

Rys.15.

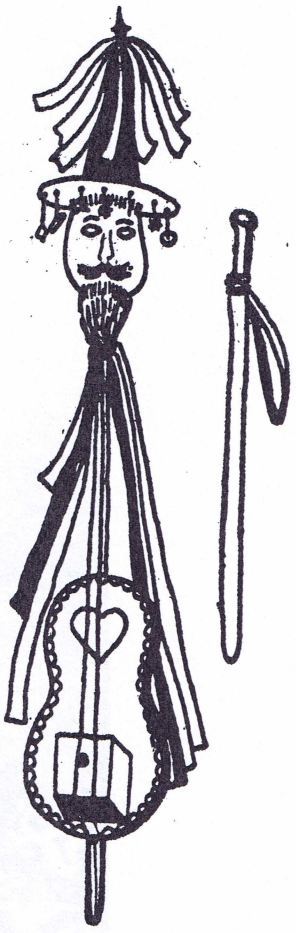

Rys.16.

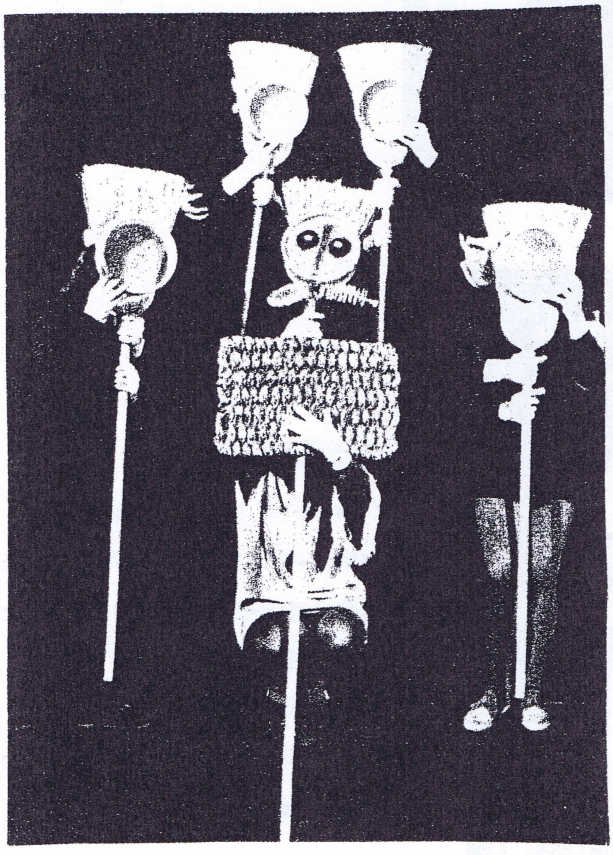

Fot.17.

go nazwą "łuk muzyczny". Jego kształt utrzymywał się przez setki lat, jako instrument obrzędowy i samodzielny. Nigdy nie wchodził w skład zespołów instrumentalnych. Był urządzeniem samodzielnym aż do 1939 roku.

Po drugiej wojnie światowej "diabelskie skrzypce" rozpowszechniły się jako instrument perkusyjny i włączono go do wielu kapel ludowych Kaszub i Kociewia."

Współczesne analogie kaduceusza można znaleźć w realizacji przedstawień w teatrach lalek. Fotografia nr 17 przedstawia zastosowanie kaduceuszowatych lalek przez Teatr Dzieci Zagłębia w Będzinie w realizacji "Krawca Niteczkę" Kornela Makuszyńskiego. Wrocławsi Teatr Lalek wystawiając "Ryszarda III Szekspira między innymi grał osobliwymi kaduceuszami (patrz Fot.18), które H.Rogacki nazwał "głowostworami".

Fot.18.

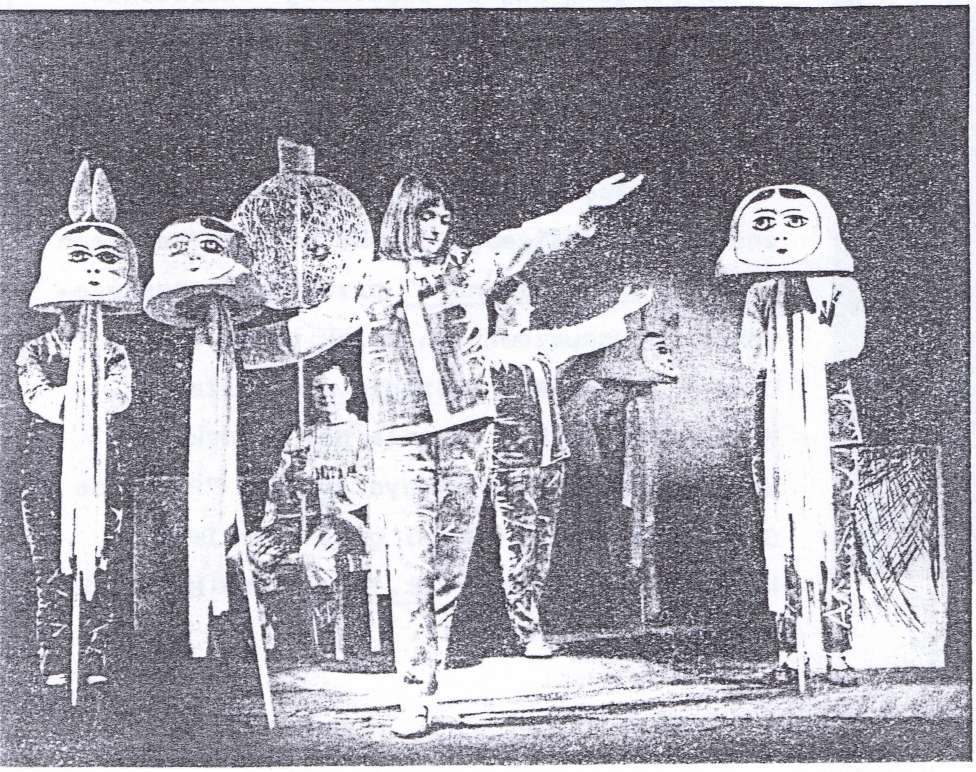

Fot. 19

Fotogram 19.

Ujęcie z realizacji "Wańki-Wstańki" W.Lifszyca w Bielsko-Bialskim Teatrze Lalek "Banialuka".

Prezentowane lalki to analogie do omawianego kaduceusza.

Lalki typu bommalatam

"Lalki bommalatam z Tamil Nadu przeżywały okres rozkwitu w XVIII i XIX wieku pod opieką władców Tanjore. Występowały w dwóch stylach plastycznych: tanjavur - lalki stylizowane i kumbakonam - z tendencją do realizmu. Przeciętnie mają wysokość 75-90cm, ważą 10kg. Mogą zginać wszystkie stawy. Zawieszone są na niciach, przyczepionych do metalowego pierścienia na turbanie lalkarza. Ręce poruszane są drążkami z góry. Noszą kostiumy i biżuterię zgodną z tradycją kathakali. Scena ma długość 6 m, pokryta jest strzechą. Lalki pokazuje się zza parawanu wysokości 1 metra. Kurtyna jest ręcznie tkana z deseniami regionalnymi. Przedstawienie rozpoczyna złożenie hołdu bogowi Ganeshy."

Lalki na kołach (wózkach)

Rys.20.

Obwożony na wózku drewniany kogut -"kurek" po wsiach środkowej Polski ma na celu przywołanie wiosny. Chodzenie z kurkiem (Rys.20) po dyngusie miało zapewnić odwiedzanym rodzinom zdrowie i pomyślność. Niegdyś kurkiem był żywy kogut, nakarmiony ziarnem umoczonym w spirytusie - dzięki czemu był spokojny, ale głośno piał. Z czasem żywego koguta zastąpiono ptakiem wypchanym, ulepionym z gliny, z ciasta albo wyciętym z deski i umocowanym na ozdobionym i pomalowanym na czerwono dyngusowym wózku.

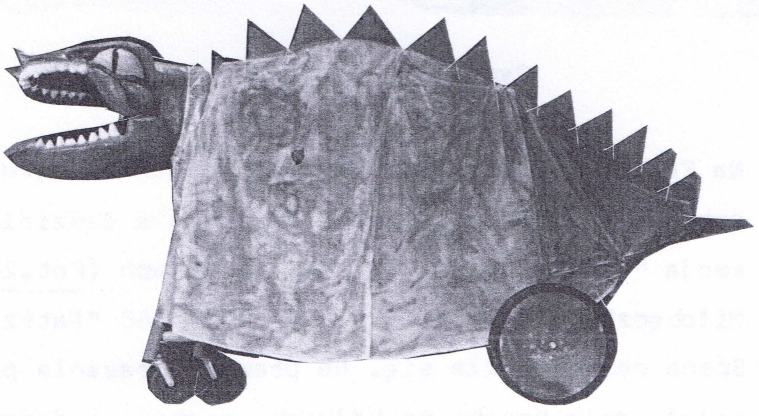

Fot21.

W niektórych przedstawieniach teatru lalek również występują lalki na kołach lub wózkach. Takie lalki oglądaliśmy w czasie XXXVII Ogólnopolskich Spotkań Lalkarzy w Puławach w maju 2005 roku. Pokazał je Integracyjny Teatr "Pralnia"

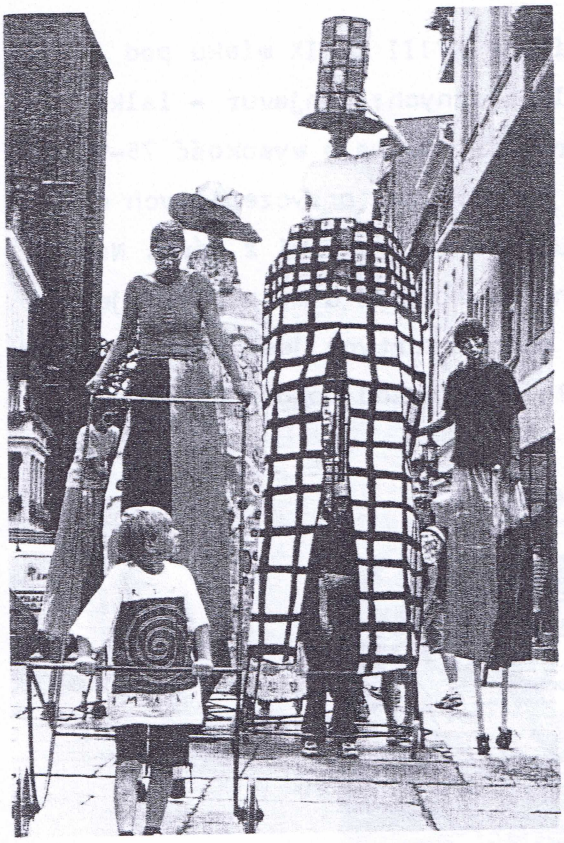

Fot.22.

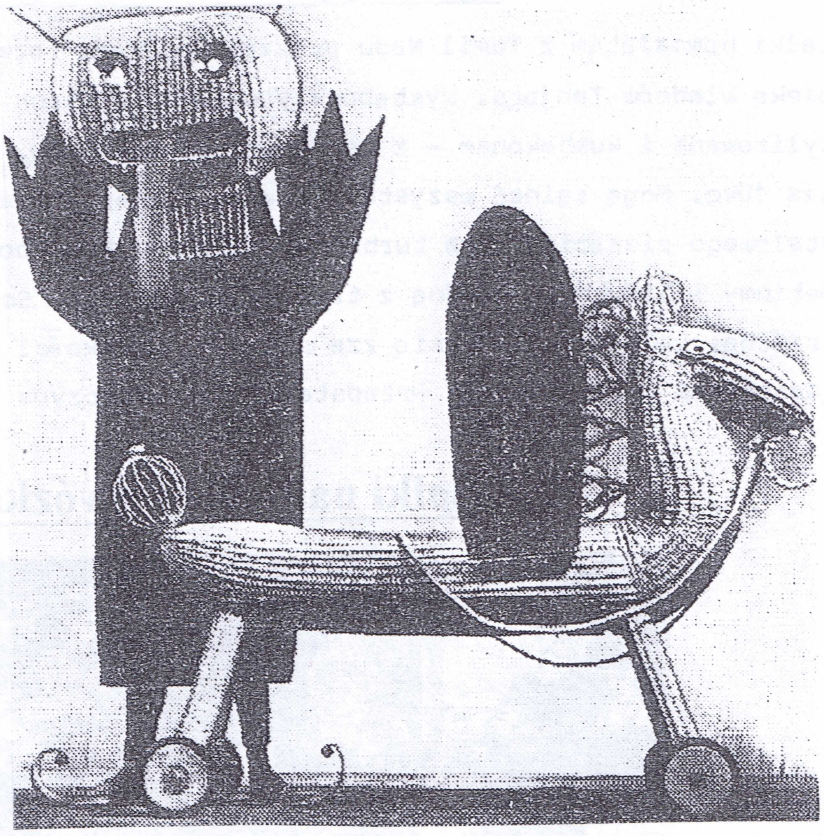

Fot.23.

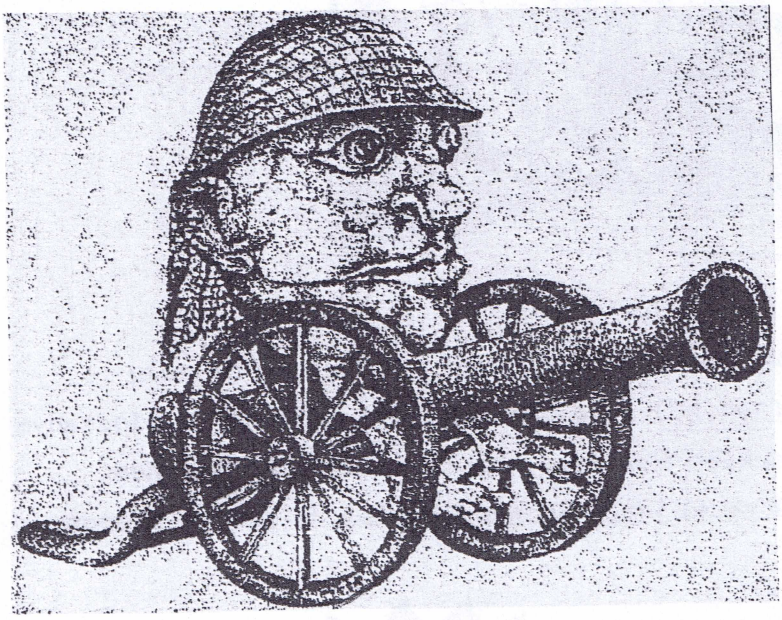

Rys.24.

z Pionek w przedstawieniu "Wehikuł czasu" Pawła Sulimy (patrz Fot.21). Lalkami na wózkach nazywam też aktorów na konstrukcjach lub w konstrukcjach prezentowanych w czasie pochodów ulicznych. Na Fot. 22. pokazano przemarsz (przejazd) takich postaci w czasie Festiwalu Teatrów Lalek w Toruniu. Innym rodzajem lalki na wózku (kołach) jest koń ze sztuki Leśmiana "Zaklęty rumak" wg. projektu A.Kiliana - patrz Fot.23. Lalką na kołach jest też oryginalna "głowa z odnóżami na armacie" (Rys.24) Henka Boerwinkla.

Na Fot.25. widzimy manekina na kołach ze sztuki Tadeusza Kantora "Niech szczezną artyści". W Teatrze Dzieci Zagłębia w Będzinie Jan Dorman przedstawił w 1968 roku swoją "Kaczkę" graną lalkami na kołach (Fot.26). O tym przedstawieniu pisze Krystyna Miłobędzka w "Teatrze Lalek" 3-4 / 1968 "Patrzyłam na to przedstawienie obojętnie. Scena rozświetliła się. Na prawym parawanie przeczytałam napis:HAMLET. Proscenium zajęły dwie kaczki na kółkach, opatrzone dyszlami, jedna żółta, druga niebieska.

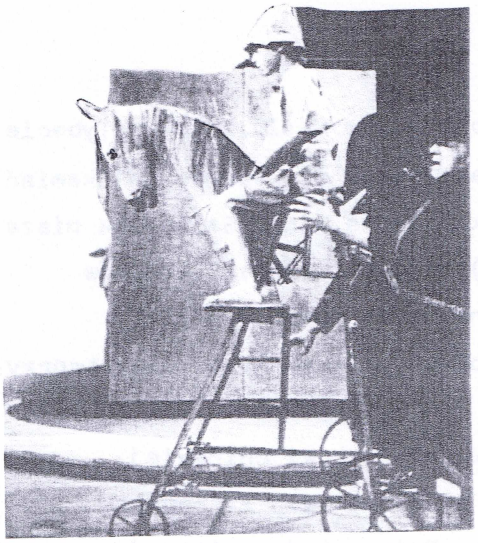

Fot.25.

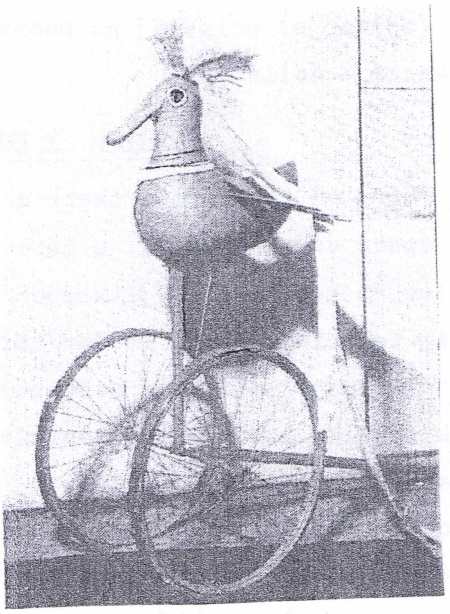

Fot.26.

Kaczki zostały przedstawione sobie przez aktorów. A wszystko, co się później działo, zrozumiałam jako rywalizację dwu trup aktorskich, z "dyszlowymi" na czele, o najpiękniejsze przybranie kaczek."

Lalki gombe-atte

"Lalki gombe-atte ze stanu Kamataka (Indie) nazywa się także yakshagana, ponieważ imitują one ludową operę o tej samej nazwie zarówno w kostiumach (ornamenty z kolorowych szkiełek) jak w repertuarze. Drewniane rzeźbione lalki z licznymi stawami, prowadzone są na pięć i więcej niciach, przyczepionych do prostej kontrolki. Scena pudełkowa z frontonem bogato zdobionym. Przedstawienie prowadzi bhagavatar - muzyk i pieśniarz, który inspiruje działania lalkarzy".

Lalki na drucie

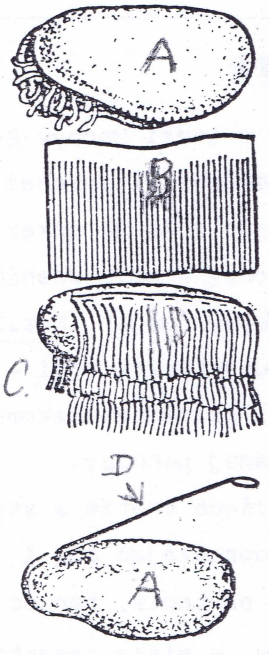

Rys.27.

Rysunek 27 przedstawia animatora przebranego za klowna, który wyprowadza na spacer włochatego psa. Lalka opisywanego psa jest odmianą marionetki sycylijskiej, której elementy konstrukcyjne pokazano na rysunkach 27 A,B,C,D. Tułów psa (A) powinien być lekki, wykonany ze styropianu albo plastykowej butelki. W tułów lalki psa wmontowano mocny pręt (D) z grubego stalowego drutu. Włosy psa można zrobić z wełny, sznurka, frędzli, przędzy itp. O włosach lalek pisałem w zeszycie 1 Techniki teatru lalek.

Rys.27.

Prowadzenie (animacja) opisanej na poprzedniej stronie lalki może stanowić inspirację dla lalkarza - solisty.

Lalki z masła

Osobliwą formę ma tybetański teatr z lalkami rzeźbionymi w maśle. Zimą w Tybecie temperatura spada do minus 40°C. W takim klimacie masło staje się twarde jak kamień. Miało to wpływ na powstanie wyjątkowych lalek - lalek z masła. Inna Salomonik pisze o tybetańskim teatrze z masła (Teatr Lalek 1-2 / 1991) między innymi: "Z opisów płaskorzeźb nietrudno wyciągnąć następujące wnioski na temat lalek z masła:

1. Tybetańskie lalki musiały być wspaniałe i wyrafinowane w samym kształcie, tworzyły je bowiem ręce artystów mistrzów.
2. Stylistycznie maślane lalki naśladowały niektóre kanony sztuki chińskiej.
3. Jak zauważył G.Tsybikow główna postać płaskorzeźby zrobiona była z drewna pokrytego warstwą masła, w którym następnie rzeźbiono. Można stąd wyciągnąć wniosek, że szkielet lalki był drewnianym kijkiem, który pokrywano masłem i wtedy dopiero kształtowano lalkę i malowano ją ręcznie. Dolna część kijka musiała być wystarczająco długa, by mógł ją trzymać lalkarz. Oczywiście takie lalki nie posiadały ruchomych kończyn, ale zazwyczaj trzymały coś w rękach. ... Twórcami i animatorami tybetańskiego teatru lalek są mnisi. Jego spektakle stanowią część rytualnych ofiar składanych bóstwom czy duchom. Do każdego nowego przedstawienia robiono nowe lalki, które następnie po jego zakończeniu niszczono. ... Tybetański maślany teatr lalek jest więc teatrem kukieł, które poruszane są od dołu i występują na scenie, stykającej się z ekranem kryjącym aktorów. Jest to teatr oparty na iluzji, pragnie bowiem stworzyć na widzach wrażenie, że lalki żyją samodzielnym, niezależnym życiem.

Spektakle tego teatru odbywają się na otwartej przestrzeni, na powietrzu. Wychodzą ze świątyni, ale zatrzymują się na jej progu, bowiem teatr ten jest wciąż bardzo silnie związany ze wszystkim, co dzieje się wewnątrz świątyni."

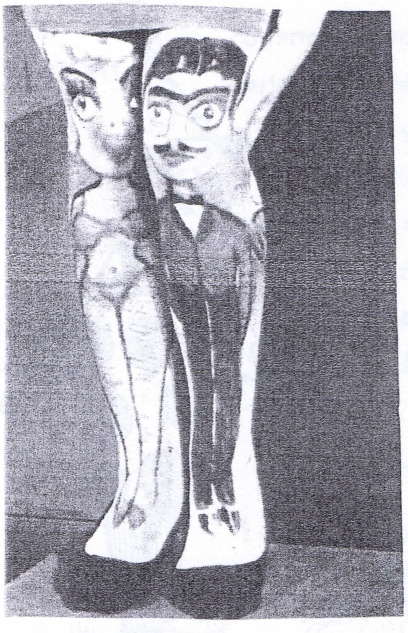

Fot.28.

Lalki z nóg animatora

Swego czasu dyrektor PTL "Arlekin" w Łodzi Henryk Ryl polecił, by każdy z aktorów zaprojektował i wykonał ciekawą i oryginalną lalkę. Jan Puget opisuje pokaz tych lalek w "Arlekinie". Tu przytoczę - moim zdaniem - najbardziej oryginalną lalkę jaką były "Nogi" (Fot.28).

"W małym otworze scenicznym dwie autentyczne nogi - na pończochach namalowano figurynki małomiasteczkowego eleganta z XIX wieku i roznegliżowanej pannicy. Na odwrocie, na łydkach, dwie cierpiące twarze w stylu prymitiwu ludowego. Nogi drgając, poruszając się i tańcząc animują namalowane na nich postacie, taniec nóg staje się tańcem pary kochanków. W miarę narastania

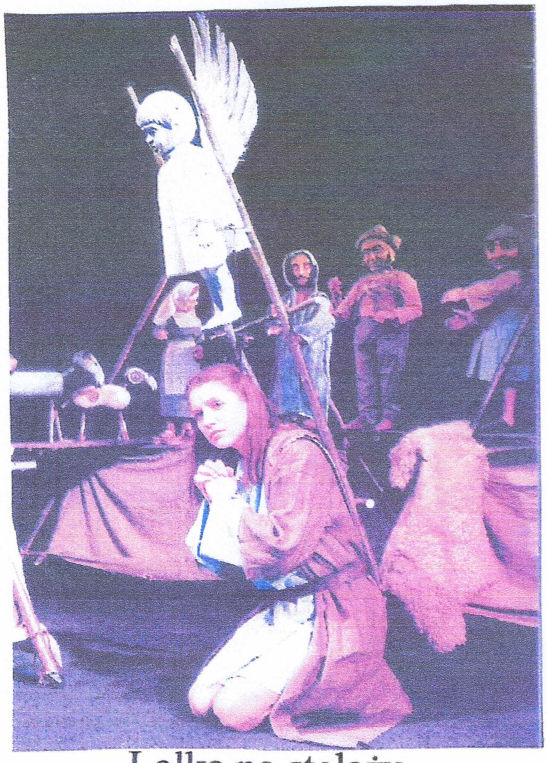

Lalka na stelażu

A. Kilian z wiklinową lalką

Lalka zespolona z animatorem

Duża lalka na kołach

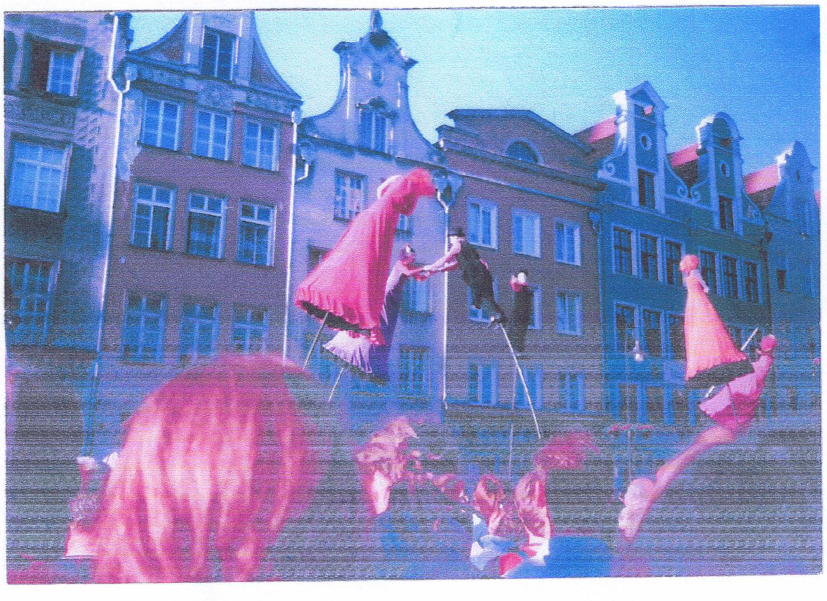

Aktorzy na prętach

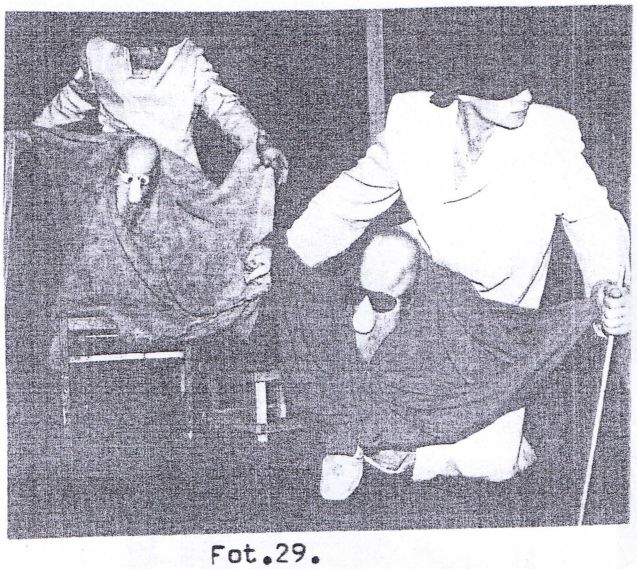

Fot.29.

Fot.30.

rytmu, co chwila plan "pełny" (sylwety) przechodzi w zbliżenia (twarze), by wracać do pierwotnego stanu. Ta kombinacja planów wywołuje skojarzenie z filmem, jest przecież bardzo odrębnego gatunku. Dramaturgia "nóg" ma więc charakter nie tyle dramatyczny, co zbliżony do filmu i tańca, opiera się przy tym na poetyce kojarzenia wyobrażeń i znaków, na umowności."

Studencki Teatr Lalek z Ukrainy stworzył lalki z kolan animatorów (patrz Fot.29) i"kolanowymi lalkami" przedstawił krótką etiudę. Natomiast Teatr Lalek "Tandarica" z Bukaresztu przedstawił scenkę lalkami zwierząt posiadających ludzkie nogi, patrz Fot.30

← Rys.31. Lalki ze stóp animatora

Lalki na stelażu

Na Festiwalu Teatrów Lalek w Toruniu (2001r.) Wałbrzyski Teatr Lalek wystąpił z widowiskiem "Mirra, kadzidło i złoto". Zdjęcie z tego przedstawienia (Fot.32) pokazuje aktorkę, na której umocowano stelaż z lalką. (Zdjęcie pochodzi z kwartalnika Teatr Lalek 1/2002)

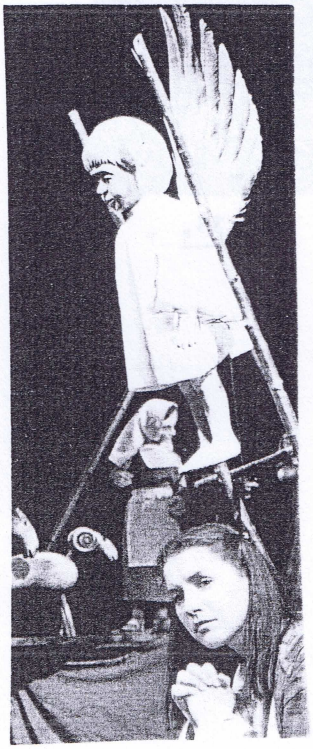

Chochoły

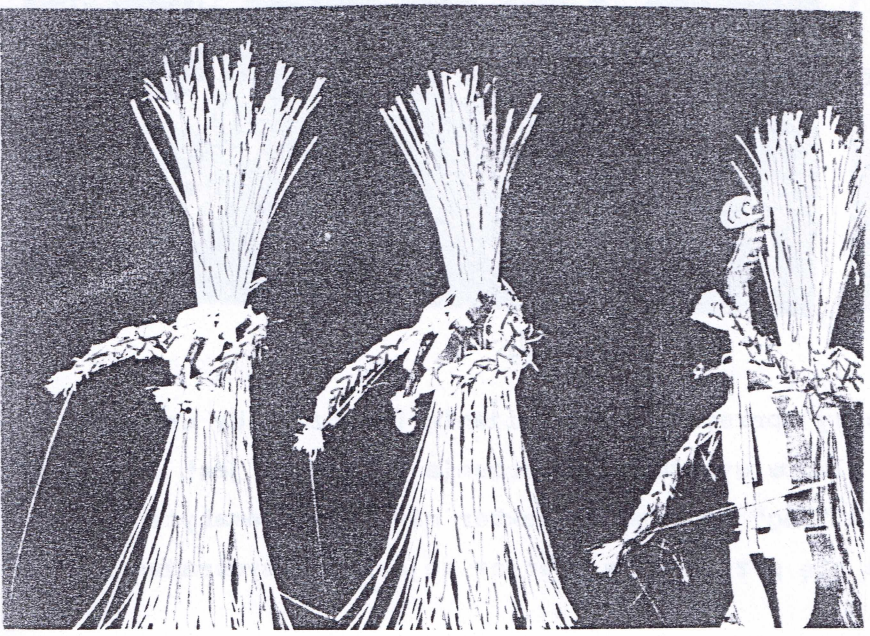

Fot.33.

Fot. Anna Kaczmarz

Fot.34.

Fot.35.

Chochoł to lalka wykonana i ucharakteryzowana z prostej słomy. Teatr Lalek "Kacperek" w Rzeszowie wykorzystał lalki - chochoły (Fot.33) w przedstawieniu "Flisak i Przydróżka" Hanny Januszewskiej.

W Krakowie z okazji stulecia prapremiery "Wesela" St. Wyspiańskiego odbył się zlot i konkurs chochołów. Na Fot. 34 pokazano nagrodzonego chochoła.

Renata Hryń-Kuśmierek w w książce "Polskie zwyczaje świąteczne" pisze o dziadach śmigustnych (patrz Fot.35), które jako chochoły pojawiają się w nocy z niedzieli na poniedziałek wielkanocny w południowej Małopolsce. "Proszą na migi o datki, oblewają wodą. Jak głosi legenda, kilka stuleci temu do góralskiej wioski przybyli w łachmanach, otuleni słomą jeńcy wypuszczeni z niewoli tatarskiej. Tatarzy obcięli im języki i zmasakrowali tsarze. Mieszańcy wsi przyjęli ich, nakarmili i udzielili im schronienia." Dziady śmigustne są przypomnieniem tych odległych tragicznych zdarzeń.

Lalki zespolone z animatorem

Rys.36.

Fot.37.

"Lalka i człowiek tak ściśle ze sobą spleceni, że trudno ich odróżnić. Kto kim kieruje, kto nad kim ma władzę, do kogo należy ostatni decydujący gest?" napisała w wydawnictwie jubileuszowym TEATR LALEK "BIANIALUKA" (1997-2007) Maria Schejbal - opisując lalkę zespoloną z aktorem-animatorem.

Rysunek 36 przedstawia lalkę kota (projektu A.Maksymiaka) do sztuki "Kot w butach". Przedstawiona lalkajest ściśle połączona z animatorem w trzech miejscach - dłoń i kolana. Na Fot.37. pokazano grę lalkami zespolonymi z animatorkami w pięciu miejcach (głowa lalki przyczepiona do animatorki, dłonie i stopy lalki animowane rękami i nogami aktorek).

Na II Międzynarodowym Festiwalu Debiutów Artystów Lalkarzy - Wrocław 2006r. aktorka-lalkarka z Izraela przedstawiła autorski program "Neshime". Aktorka i lalka do kolan miały wspólne nogi (Fot.38), ale powyżej wspólnych kolan lalka oddzielała się od animującej aktorki. J.Biernacka pisze (Teatr Lalek nr 1-2/2006) "NESHIMA była poetycką refleksją na temat metaforycznych narodzin i odcinania pępowiny. Lalka, która leżała zespolona nogami od stóp do

Fot.38.

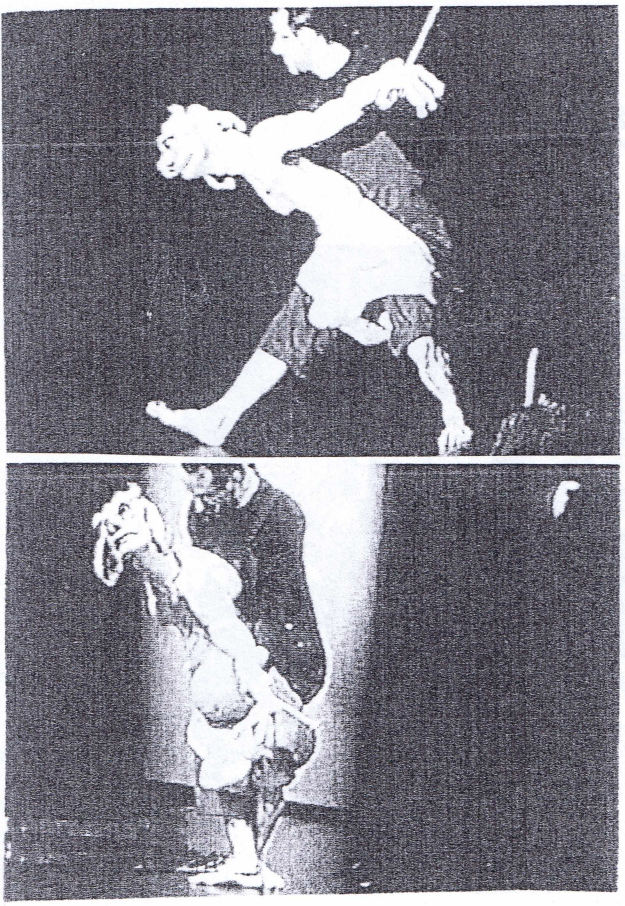

Fot.39.

kolan z aktorką, stopniowo odkręcała owijający obie sznur, zwisający ze sztankietu i uzyskiwała samodzielność."

Lalkarz holenderski Duda Paiwa wystąpił na XIII Międzynarodowych Toruńskich Spotkaniach Teatrów Lalek (Listopad 2006r.) z programem "Gwiazda poranna". W tym solowym występie lalkarz-tancerz połączył się z lalką biodrami poprzez specjalny kostium - patrz Fot.39.

Bardzo zabawny występ można było obejrzeć w wykonaniu Szkoły Teatru Wizualnego z Jerozolimy. Widoczny na Fot.40. aktor na wrotkach tańczy z lalką "przerażonej staruszki". Nogi lalki są połączone ze stopami tancerza, który również animuje głową i ramionami lalki "staruszki"

Pokazana na Fot.41. lalka na głowie jest też lalką ściśle zespoloną z animatorem, gdzie przy pomocy specjalnego lalkarskiego hełmu animator porusza głową lalki, a ręce lalkarza są rękami lalki.

Fot.40.

Duda Paiwa z lalką

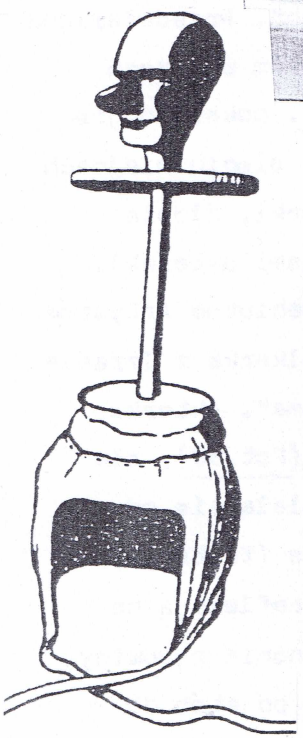

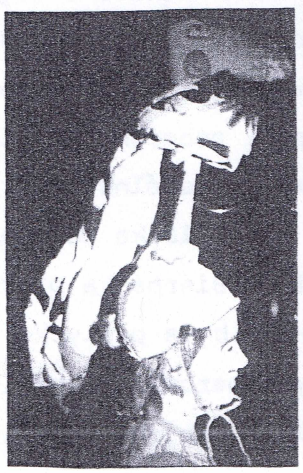

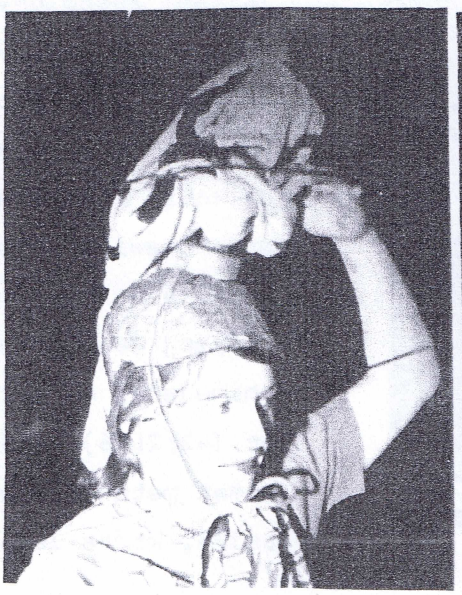

Fot.41.

Aktor na pręcie

Fot.42.

W czasie sierpniowego Jarmarku Dominikańskiego w Gdańsku w 2006 roku zaprezentował się zespół komparsów "Stella Polaris" z Finlandii. Do długich i bardzo giętkich prętów, wykonanych z włókna węglowego, umocowanych w solidnych żeliwnych podstawach umocowani (przytwierdzeni) byli aktorzy widowiska(patrz Fot.42). Komparsi na prętach kołysząc się i gestykulując zbliżali i oddalali się od siebie. Widowisko potęgowała odpowiednia muzyka.

Miałem wrażenie, że oglądam pantomimę w wykonaniu niesamowitych kukieł.

Sztuczny karzeł

Rys.43.

Kiedy w teatrze trzeba podwyższyć aktora wkładamy mu odpowiedniej wysokości koturny, albo wykorzystujemy szczudła. Aby "zmiejszyć" aktora wkładamy mu "buty" powyżej kolan jak to pokazano na rysunku 43.

Przy użyciu tego typu zabiegu trzeba zwrócić uwagę na to, by podłoga sceny była niższa od proscenium. Albo na przedzie sceny ustawimy zastawkę, która zasłoni podudzia "karłów".

Załączony rysunek K.Wiśniaka wyjaśnia zastosowania tego prostego tricku technicznego.

Lajkonik

Fot.44.

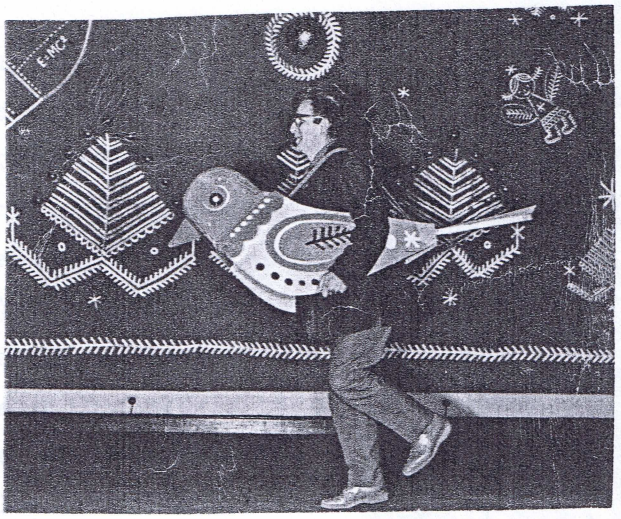

Fot.45.

Odmianą lalki ściśle związanej z animatorem jest lajkonik (Fot.44). Ewa Fryś - Pietraszkowa i Anna Kuczyńska - Iracka w "Sztuce ludowej w Polsce" piszą, że ciekawą lalką "...na pograniczu kształtów ludzkich i zwierzęcych, jest człowiek z konikiem. Mężczyzna przebrany za żołnierza, krakowiaka bądź dziada zawiesza sobie na ramionach konstrukcję tworzącą korpus konia, najczęściej z drewnianą głową, upinając płachtę w taki sposób, aby sprawiać wrażenie jeźdźca na koniu. Postać taka, znana z licznych europejskich i poza-europejskich analogii, występuje w naszym kraju w szerokim rozrzucie i przy wielu obrzędowych okazjach, a szczególnie w dniu Nowego Roku i w karnawale, pojawia się również na weselach, zwłaszcza wówczas, gdy odbywają się one podczas zapustów. Wyjątkowo w Krakowie konik taki z jeźdźcem w orientalnym stroju - lajkonik - zgodnie z tradycją harcuje na ulicach miasta wczesnym latem, w oktawę święta Bożego Ciała, co wiązane jest z miejscową legendą, odnoszącą się do średniowiecznych napadów tatarskich. Sprawa pochodzenia tego zwyczaju nie została jednak wyjaśniona ostatecznie.

Obecny kostium lajkonika, zaprojektowany przez jednego z najwybitniejszych artystów Młodej Polski, Stanisława Wyspiańskiego, przechowywany jest w muzeum, które tylko raz do roku opuszcza. Pochód lajkonika obserwowany jest przez tysiące zgromadzonych na trasie ludzi, z których wielu chętnie naraża się na ciosy buławy Tatara, wierząc, że uderzenia te zapewniają pomyślność."

Teatr "Lalka" w Warszawie kilkadziesiąt lat temu przedstawił sztukę J.Wilkowskiego "Kolędnicy na ulicy". Lalki do tej sztuki zaprojektował Adam Kilian, lalki te w animacji i wizerunku są podobne do lajkonika - patrz Fot.45. Na zdjęciu A.Kiljan z lalką.

Lalki zespolone z animatorem

Lajkonik

Lalki na palcach

Rys.46.

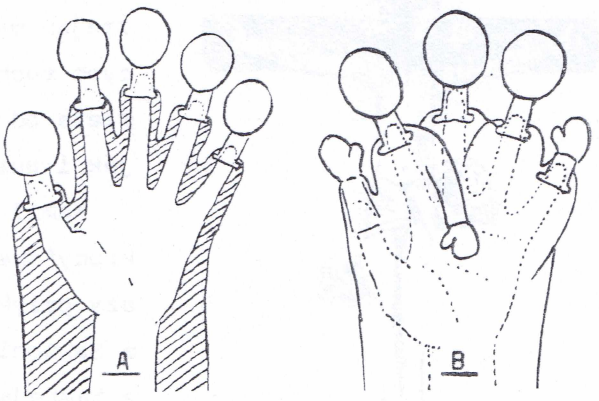

Rys.47.

Są przedstawienia, w których istnieje potrzeba pokazania na dalszym planie większych grup, na przykład chóru, tłumu gapiów itp. Lalki na palcach są dobrym sposobem, aby jeden animator mógł prowadzić, a także ożywić nawet dziesięć laleczek (Rys.46).

Lalki na palcach to też najmniejszy z małych teatrów, który może samodzielnie przedstawić krótkie scenki. Przy mniejszej ilości lalek (głów) może też poruszać rękami pokazanego tłumu. Rysunek 47 B przedstawia grupę lalek łączącą trzy postacie. Kciuk dłoni animatora porusza lewą ręką skrajnej postaci, a mały palec porusza prawą rękę drugiej skrajnej. Pozostałe ręce lalek pozostają bez ruchu, albo można ich nia zastosować.

Lalki toczone

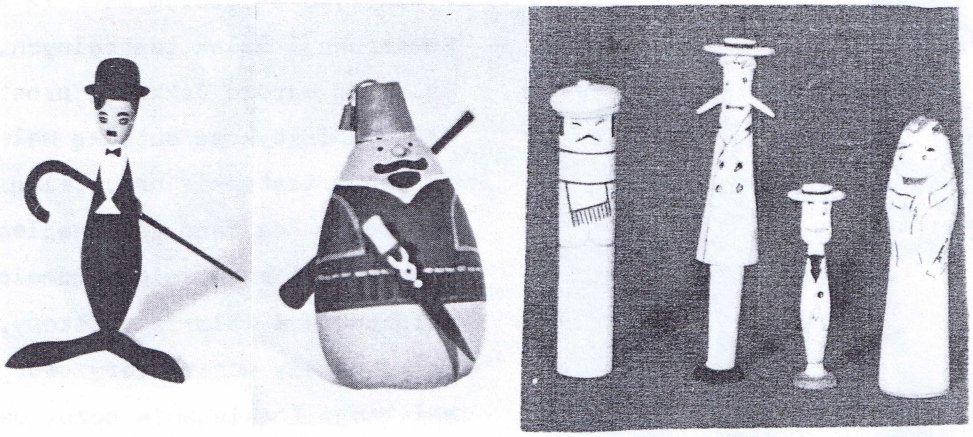

Fot.48.

Możliwość korzystania z tokarki do drzewa pozwala na tworzenie lalek toczonych. Kształty tych lalek (Fot.48) wpływają na ciekawe rozwiązania wizualne. Lalki toczone są w zasadzie lalkami na podstawce. Jednak po wmontowaniu kijka, lalka stojąca stanie się kukiełką. Lalki toczone sprawdzają się w "teatrze na stole", gdzie siedzący animatorzy dają osobliwy spektakl. Natomiast widzowie oglądają przedstawienie podobnie jak to czynią obserwatorzy rozgrywek szachowych.

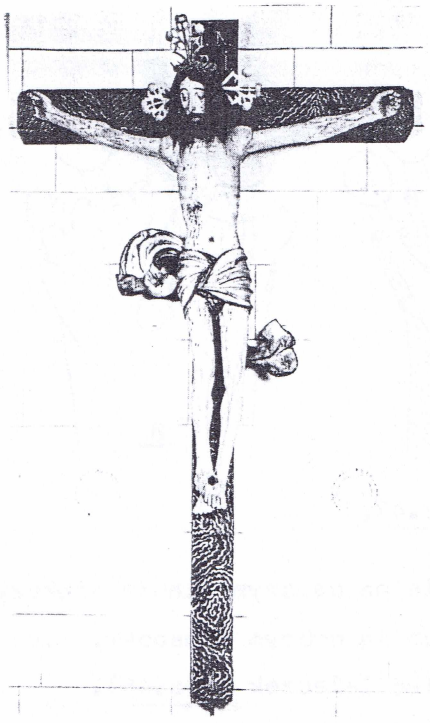

Bad Wimpfen am Berg, Ev. Stadtkirche, Oswald Bockstorfer aus Memmingen, 1481

Fot.49.

Rzeźba animowana

Terminu rzeźba animowana użył Marek Waszkiel, stwierdzając występowanie w Polsce figur Chrystusa posiadających ruchome ramiona."Rzeźbę animowaną dzieli bardzo niewiele od lalki teatralnej, pojawiała się zarówno w kościele, jak i poza jego murami."

Kamil Kopania omawiając w kwartalniku Teatr Lalek (2/2004) krucyfiksy animowane pisze między innymi "jako najwymowniejszy przykład posłużyć może z pewnością krucyfiks z Döbeln w Saksonii, określany czasem jako Mirakelman, pochodzący z tamtejszego kościoła św. Mikołaja (obecnie: Stadtmuseum, Döbeln) datowany na około 1510 rok. Figura Chrystusa wyposażona jest w starannie ukryty - za pomocą nawiniętego na rzeźbę w odpowiednich miejscach płótna - mechanizm. pozwala on na poruszanie głową i ramionami. W plecach figury Chrystusa umieszczono zbiornik na "krew". Za pomocą włóczni można sprawić, iż "krew" wylewać się będzie z rany w boku. Naturalizm postaci wzmocniony został dzięki przymocowaniu do głowy peruki z prawdziwych włosów."

Na fotografii 49 przedstawiono krucyfiks animowany z 1481 roku z kościoła w Bad Wimpfen (Niemcy).

Lalki z plastykowych butelek

Fot.50.

Plastykowe butelki i inne pojemniki z plastyku są dobrym materiałem do konstrukcji lalek teatralnych. Butelkowe lalki są bardzo lekkie i proste w wykonaniu: plastykową butelkę należy osadzić na kiju. Następnie na butelkę naciągnąć pończochę (do tego celu najlepsze są rajstopy) i ewentualnie pomalować,albo pozostawić w kolorze rajstopy. Twarz lalki należy ucharakteryzować poprzez aplikację (naklejanie oczu, ust itp.) jak to pokazano na fotografiach 50 i 51. Wykonany z gąbki lub tektury nos naklejamy albo przyszywamy w odpowiednim

Lalki na palcach

Lalka na głowie (zespolona z animatorem)

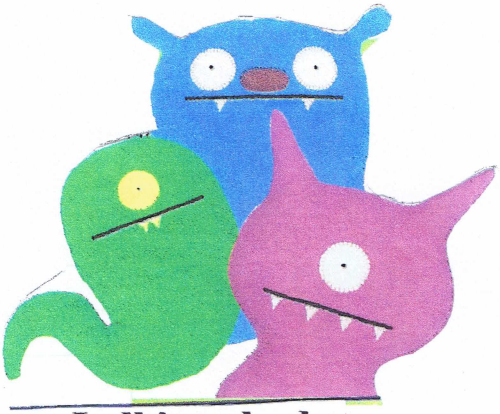

Lalki paskudy

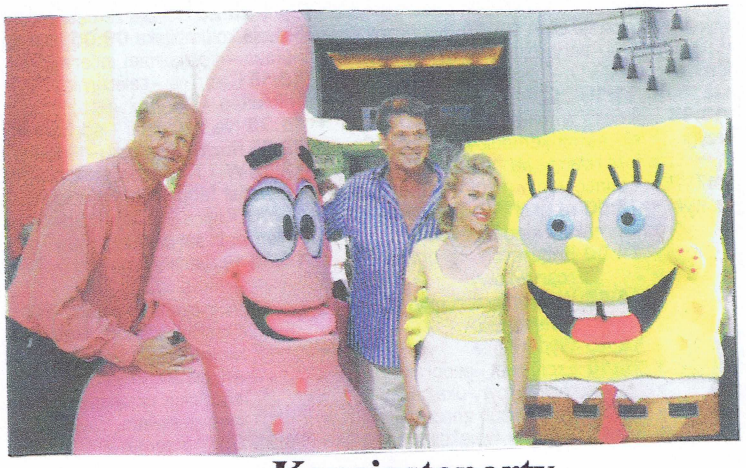

Kanciastoporty

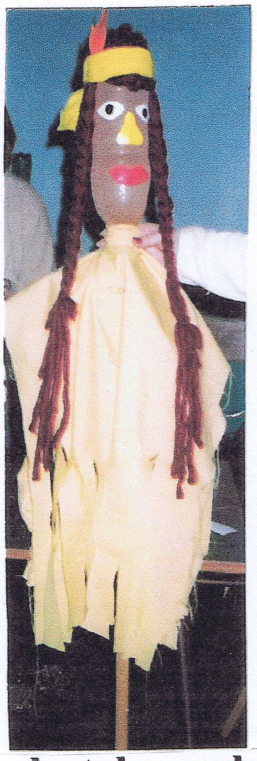

Lalki z plastykowych butelek

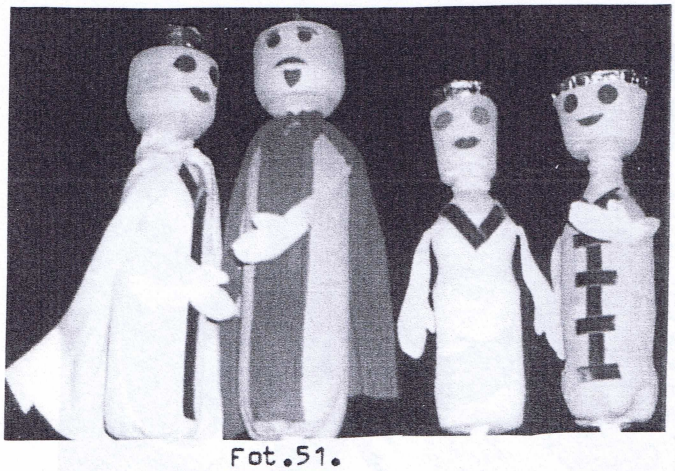

Fot.51.

miejscu. Włosy (o ile są potrzebne) robimy z włóczki, sznurka albo gąbki i przyszywamy do rajstopy, względnie przyklejamy.

Jeśli robiona lalka ma być kukiełką prostą, całość jej ubioru możemy nakleić i aplikować na butelce obciągniętej rajstopami jak to pokazano na zdjęciu obok (Fot.51).

Prostota konstrukcji lalek z plastykowych butelek sprawia, że warsztaty lalkowe dla dzieci i młodzieży zawsze cieszą się dobrą frekwencją, nie tylko w czasie zimowych ferii.

Lalki lampiony

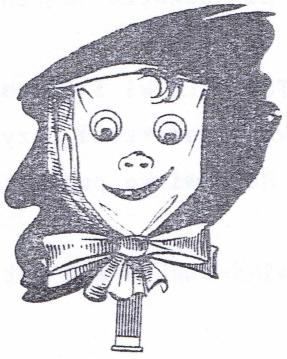

Rys.52.

Umieszczenie latarki elektrycznej w torbie papierowej jest prostym sposobem wykonania lalki-lampionu.
Na dużej torbie - najlepiej białej maluje się twarz, włosy. Następnie do torby wkłada się latarkę elektryczną, którą zawiązuje się jak to pokazano na rysunku 52.

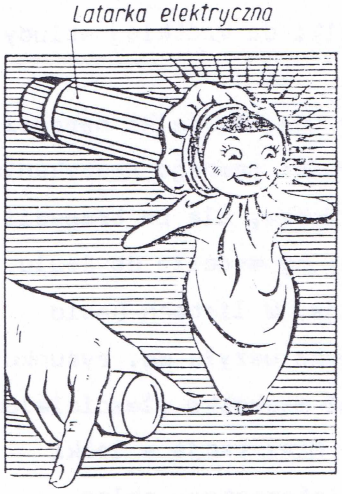

Rys.53.

Inny rodzaj lalki - lampionu przedstawiono na rysunku 53. Tego rodzaju lalkę wykonuje się w ten sposób, że do latarki elektrycznej przymocowuje się odpowiednio ukształtowany (uszyty) kostium. Do tego celu można też wykorzystać chusteczkę, której nadaje się kształt korpusu i ramion. Na części przylegającej do latarki maluje się twarz. Ramionami porusza się w ten sposób, że wsuwa się w rękawy kciuk i palec wskazujący, a latarkę trzyma się tak jak to widać na rysunku 53.

Lalkami-lampionami należy grać w zaciemnionych pomieszczeniach.

Workowce i kanciastoporty

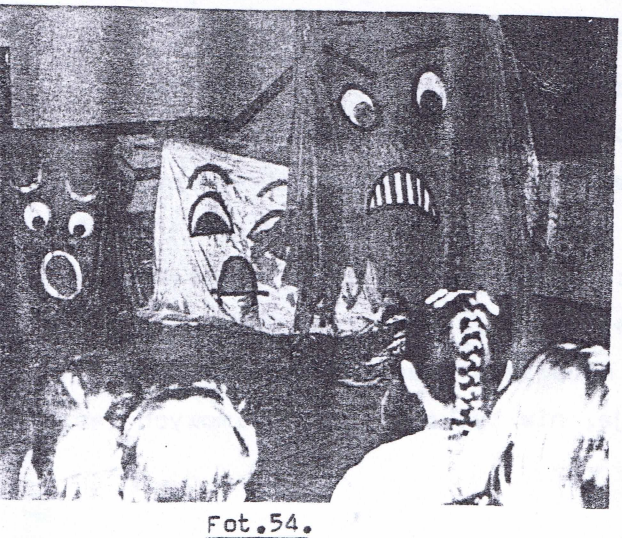

Fot.54.

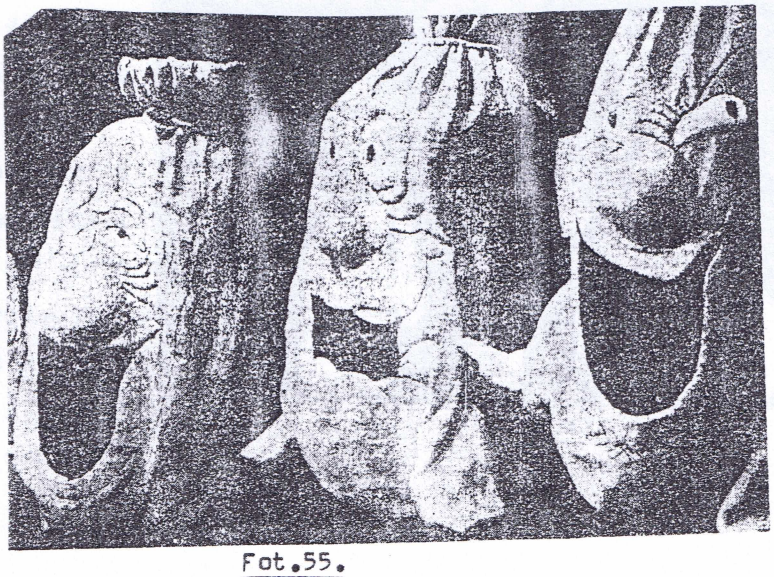

Fot.55.

Większość autentycznych lalkarzy wykazuje szczególne zainteresowania do zabawy formą i inspirowaną przez lalkarską wyobraźnię grą teatralną. To ci lalkarze tworzą etiudy sceniczne posługując się tkaniną, workiem, poduszką itp.

W1993 roku na Ogólnopolskich Spotkaniach Lalkarzy w Puławach Teatr Lalki i Przedmiotu "Filistyn" prowadzony przez wiele lat przez panią Krystynę Małecką przedstawił przy pomocy ucharakteryzowanych płócien (patrz Fot.54) sztukę Jerzego Rochowiaka pod tytułem "Och, ach,Strach, Łach".

Swego czasu w Białostockim Teatrze Lalek można było oglądać lalki-workowce w sztuce "Pan Fajnacki", patrz Fot.55.

Lalki-paskudy

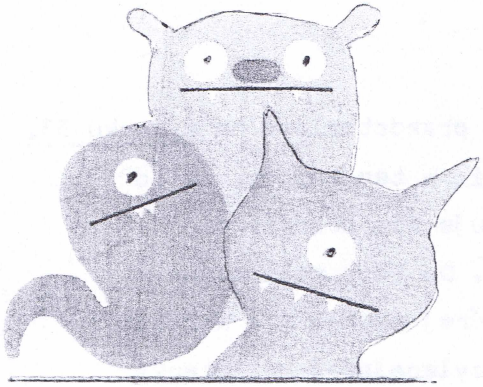

Rys.56.

Ciekawym przypadkiem są lalki-paskudy, które w zamyśle nie były lalkami teatralnymi. Mimo to Teatr Lalek "Baśniowy Świat" w Nowem wykorzystał te lalki do krótkiej etiudy pt."Straszydlisko".

Paskudy przywędrowały do nas z USA. Te lalki narodziły się przypadkiem i są owocem miłości pewnego Amerykanina i Koreanki. Poznali się w Nowym Jorku, ale po tragedii WTC rodzice poprosili dziewczynę, by wróciła do Seulu. Zaczęła się miłosna korespondencja. W listach Dawid rysował dla Kim stworka. Dziewczyna uszyła wg. rysunku i wysłała ukochanemu. Ten pokazał maskotkę właścicielowi sklepu. W brzydactwie dostrzegł on pomysł na dochodowy biznes. Miał rację - lalki Kim rozchodzą się jak świeże bułeczki. W Polsce w 2007r. otwarto internetowy sklep z modnymi lalkami. Aby je kupić, wystarczy wejść na stronę www.paskudy.pl.

Bibliografia

T.Nyczka ALFABET TEATRU Wyd.Ezop Warszawa 2002

BIULETYN INFORMACJI KULTURALNEJ nr 10/1999 WOAK Toruń 1999

Henryk Jurkowski DZIEJE TEATRU LALEK cz.III PIW Warszawa 1984

Kwartalnik TEATR LALEK lata 1961-2002 Wyd. POLUNIMA Łódź

Marek Waszkiel DZIEJE TEATRU LALEK w POLSCE Warszawa 1990

Ewa Fryś-Pietraszkowa i in. SZTUKA LUDOWA w POLSCE Wyd. Arkady W-wa 1988

R.Hryń-Kuśmierek POLSKIE ZWYCZAJE ŚWIĄTECZNE Poznań 1990

Paweł Szefka NARZEDZIA i INSTRUMENTY LUDOWE KASZUB i KOCIEWIA Wejherowo 1982

Elżbieta Olinkiewicz i in. WARSZTATY EDUKACJI TWÓRCZEJ Wyd. Europa Wrocław 2004

Lucyna Kozień Wydawnictwo jubileuszowe TEATR LALEK "BANIALUKA" 1997-2007
Bielsko-Biała 2007

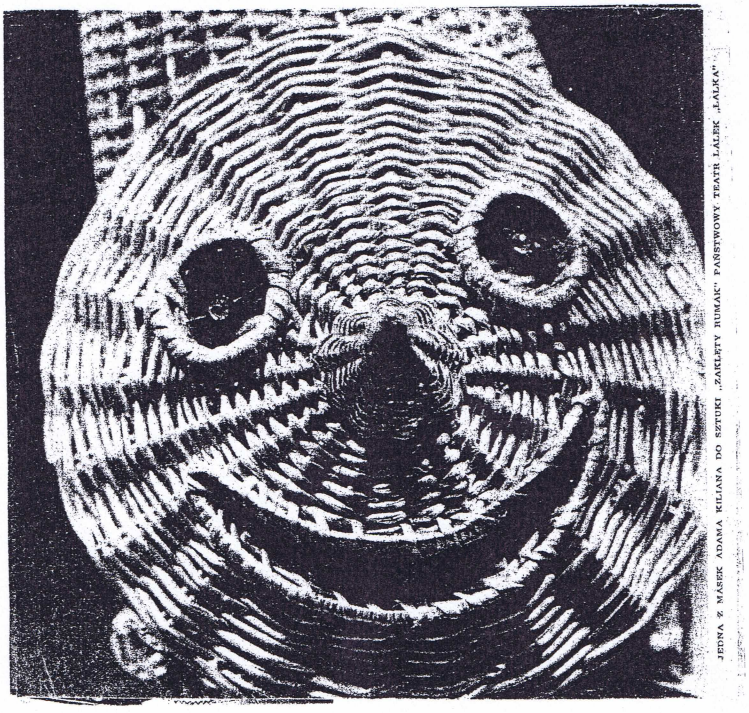

JEDNA Z MASEK ADAMA KILIANA DO SZTUKI „ZAKLĘTY HUMAK" PAŃSTWOWY TEATR LALEK „LALKA"